

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дана розвідка пов'язана із теоретичною і практичною проблематикою перекладознавства у декількох напрямках. Базисом дослідження є визнання перекладацької індивідуальності, окресленої В. Агеєвою, О. Забужко, Н. Зборовською, Р. Зорівчак, М. Ільницькою, Л. Коломієць, В. Коптіловим, М. Новиковою, О. Чередниченком, а також праці, у яких відбито дослідження теорії мовної особистості та когнітивної, дискурсивної і психолінгвістичної парадигм (А. Белова, І. Бехта, С. Воркачов, О. Вороніна, О. Горошко, В. Демецька, С. Засекін, О. Кагановська, В. Карасик, А. Кириліна, О. Козачишина, Т. Корольова, О. Кубрякова, А. Мартинюк, В. Маслова, А. Науменко, М. Новикова, З. Попова, А. Приходько, І. Стернін, В. Телія, А. Фомін, О. Холод). Додатковим аспектом дослідження є теорія боротьби статей О. Бурукіної, П. Глік, Е. Кадді, Дж. Ксу, В. Траїліної, С. Фіске, З. Шофер, в якій виникнення суперечностей у реалізації образів у вторинних текстах пояснюють існуванням культурних стереотипів фемінності та маскулінності.

Актуальність дослідження обумовлюється активним розвитком сучасного перекладознавства, у якому формуються нові напрямки наукового пошуку в річищі антропоцентризму, лінгвоконцептології та гендеристики. Перший розглядає текстове ціле безвідривно та крізь призму особистості автора, що дозволяє дослідити суб'єктивний бік текстотворення. Здобутки лінгвоконцептології допомагають виявити глибинні структури та одиниці, які несуть основне смислове навантаження та мають адекватно відтворюватися у перекладі. Численні ж напрацювання гендерних студій набувають особливої уваги через активний розвиток художнього перекладу, оскільки сприяють досягненню адекватності завдяки дослідженню різних аспектів: гендерлекту автора та перекладача, стереотипів жіночого та чоловічого мовлення, типових та атипових жіночих та чоловічих образів у співвіднесенні з культурними стереотипами статі певної епохи. Розгляд реалізації концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК у художньому тексті виявляється особливо актуальним, оскільки детальний аналіз явища «гендерна парадигма» (комплекса лексико-семантичних, лексико-синтаксичних і стилістичних засобів із явною чи прихованою гендерною семантикою, в межах якого вербалізується гендерна ідентичність мовної особистості автора) дозволить прослідкувати способи створення традиційних й нових фемінних та маскулінних художніх образів дійових осіб відповідно до стереотипних уявлень про бажане :: небажане та з'ясувати закономірності їхнього відтворення у перекладі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка в рамках комплексної наукової теми кафедри перекладу та загального мовознавства «Європейські мовні картини світу в аспекті лінгвокультурології та етнолінгвістики», затвердженою вченою радою Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (номер державної реєстрації 0105U001846, наказ МОН України № 960 від 22 грудня 2004 р., рішення вченої ради Кіровоградського педагогічного

університету, протокол № 5 від 27 грудня 2004 р.). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, 27 червня 2011 року протокол № 11.

Метою роботи є встановлення гендерної специфіки реалізації концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК у ХТ та їх адекватного відтворення у перекладі на матеріалі романів М. Мітчел «Gone with the Wind» та Дж. Голсуорсі «The Forsyte Saga».

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- обґрунтувати необхідність проведення концептуального аналізу ХТ на до- та власне перекладацькому рівнях;
- окреслити коло актуальних питань гендерної проблематики в сучасному перекладознавстві та дати визначення поняттям, які становлять основу роботи (гендерна парадигма, гендерна мовна особистість, текстовий концепт, концептуальний аналіз, гендерна ієрархія ХТ, фемінність, маскуліність);
- з'ясувати місце та вагомість концептів ЖІНКА і ЧОЛОВІК для створення гендерної ієрархії та ідейно-образної інформації ХТ;
- визначити гендерні кластери даних концептів та виявити залежність адекватного відтворення концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК від специфіки репрезентованого образу, його відповідності чи невідповідності гендерним стереотипним уявленням;
- простежити вплив гендерно маркованих одиниць різних рівнів на створення фемінності :: маскуліності зображуваних образів.

Об'єктом дослідження є концепти ЖІНКА та ЧОЛОВІК як втілення уявлень про гендерну ієрархію в оригіналах романів М. Мітчел і Дж. Голсуорсі та їхніх перекладах німецькою, українською та російською мовами.

Предметом дослідження є лексико-граматичні та стилістичні особливості відтворення концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК у зазначених перекладах.

Матеріалом дослідження слугували близько 8 000 сторінок оригінальних творів та перекладів. У дисертації розглянуто переклади романів М. Мітчел «Gone with the Wind» (німецькою – М. Бехайм-Шварцбаха, українською – Р. Доценка, російською – Т. Озерської, Т. Кудрявцевої (1 і 2 томи) та К. Діденко (оприлюднений 2-й том)) і Дж. Голсуорсі «The Forsyte Saga» (німецькою – Ю. Шльосер, українською – О. Тереха, російською – Н. Волжиної, М. Лоріє, М. Богословської-Бобрової). Ці твори є культовими для американського й британського народів, оскільки віддзеркалюють суспільну тенденцію того часу, сутність якої полягає в переосмисленні традиційних гендерних ролей, де поряд із типізованими з'являються «нетипові» образи: маскуліні жінки та фемінні чоловіки, а також спостерігаються зміни в їхній мовленнєвій діяльності.

Методика дослідження має комплексний характер та полягає у використанні загальнонаукових і лінгвістичних методів, зумовлених метою та завданнями розвідки. У дисертації використано такі методи: *метод концептуального аналізу* (визначення структури концептів та виокремлення належних лексичних одиниць), *метод компонентного аналізу* у процесі вивчення словникових дефініцій одиниць на позначення концептів; *метод кількісного аналізу*, спрямований на з'ясування

закономірностей типологічного характеру в системах перекладів у зіставленні; *метод контекстуального аналізу*, яким послуговувалися, вивчаючи функціонування концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК у структурі першоджерела та цільових текстів; *метод зіставного та перекладознавчого аналізу*. У процесі аналізу також використовувався *метод накладання структур* першоджерела та цільового тексту для виявлення та класифікації перекладацьких трансформацій, що викликали вербалізацію гендерного складника мовної особистості перекладача.

Наукова новизна дисертації визначається комплексним, міждисциплінарним підходом до обраної тематики, який об'єднує перекладознавство, когнітивістику, гендеристику та літературознавство. Уперше розглянута категорія «гендер» у двох тісно пов'язаних ракурсах: у гендерній ієрархії художнього тексту на прикладі стереотипних уявлень про фемінність і маскуліність та в авторському й перекладацькому гендерлектах, які виступають будівельним матеріалом для створення першого складника. Доводиться необхідність параметризації досліджуваних художніх образів з позицій фемінність / маскуліність та типовий / атиповий характер персонажу, застосовуючи систему гендерних кластерів, що дозволить зменшити ступінь втручання гендерного складника мовної особистості тлумача у процесі відтворення гендерної ієрархії. До сфери наукової новизни можна також віднести гендерний аспект вивчення матеріалу та мовний діапазон проаналізованих перекладів, виконаних перекладачами обох статей: уперше проводиться комплексний компаративний гендерний аналіз наявних перекладів романів М. Мітчел та Дж. Голсуорсі трьома мовами: німецькою, українською та російською, виконаних перекладачами обох статей, що посилює достовірність отриманих результатів.

Практичне значення роботи. Одержані результати та висновки дослідження можуть бути використані в навчальному процесі вищої школи, при викладанні курсів перекладознавства (розділи «Теорія та практика перекладу», «Переклад художньої літератури»), міжкультурної комунікації (розділи «Теорія і практика мовленнєвої комунікації», «Основи міжкультурної комунікації»), загального мовознавства, лексикології (розділ «Лексична семантика»), гендерної та соціолінгвістики (розділи «Лінгвокраїнознавство» та «Гендерна лінгвістика»).

Особистий внесок здобувача. Усі результати дослідження отримані особисто дослідником. Статті, опубліковані в наукових виданнях, написані одноосібно.

Апробація роботи. Апробацію результатів здійснено на міжнародних: Міжнародна наукова конференція «Національна культура у парадигмах семіотики, мовознавства, літературознавства, фольклористики», КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 24 жовтня 2007 р.; Міжнародна наукова конференція «Класична філологія на сучасному етапі» (До 70-річчя професора кафедри класичної філології, члена Національної спілки письменників України Андрія Олександровича Содомори), ЛНУ ім. І. Я. Франка, 7 – 8 лютого 2008 р.; II Міжнародна науково-практична конференція «Мови і світ: дослідження та викладання», КДПУ ім. В. К. Винниченка, 27 – 28 березня 2008 р.; III Міжнародна наукова конференція, присвячена 70-річчю від дня народження професора, доктора філологічних наук Левицького В. В., ЧернНУ ім. Ю. Федьковича, 10 – 12 квітня 2008 р.; Міжнародна наукова конференція «Мовно-культурна комунікація в сучасному соціумі»,

КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 22 жовтня 2008 р.; III Міжнародна науково-практична конференція «Мови і світ: дослідження та викладання», КДПУ ім. В. К. Винниченка, 19 – 20 березня 2009 р.; II Міжнародна науково-практична конференція «Діалог мов і культур», Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 14 – 15 травня 2009 р.; IV Міжнародна науково-практична конференція «Мови і світ: дослідження та викладання», КДПУ ім. В. К. Винниченка, 18 – 19 березня 2010 р.; V Міжнародна науково-практична конференція «Мови і світ: дослідження та викладання», КДПУ ім. В. К. Винниченка, 24 – 25 березня 2011 р. та всеукраїнських науково-практичних конференціях: II Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми перекладознавства та навчання перекладу в мовному ВНЗ», Київський національний лінгвістичний університет, 8 – 9 листопада 2007 р.; II Всеукраїнська науково-практична конференція «Переклад у мультикультурному просторі: школи, традиції, перспективи, 20-21 жовтня 2011 р.

Публікації. Проблематику, теоретичні та практичні результати дисертації викладено у *чотирнадцятьох* публікаціях: із них *тринадцять* статей опубліковані у фахових наукових виданнях України.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 303 сторінки, із них 178 – основного тексту. Список використаних джерел містить 329 позицій джерел вітчизняних та зарубіжних авторів, з них 278 – науково-критичні праці, 22 – літературні джерела та 37 – довідкова література.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито стан досліджуваної проблеми, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт і предмет дослідження, висвітлено наукову новизну, практичне значення здобутих результатів, описано методи та матеріал дослідження, подано інформацію про апробацію одержаних результатів і структуру роботи.

Перший розділ «Перекладацькі стратегії реалізації художніх концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК і теоретичні виміри їх дослідження» окреслює проблеми виокремлення базової категорії дослідження на основі досягнень перекладознавчої науки з опорою на сучасні дані суміжних дисциплін, зокрема літературознавства, гендерології, когнітології та семасіології. Дослідження гендерної проблематики в художньому перекладі, що ґрунтується на направах розвідок інших філологічних дисциплін, спектр яких представлено у формулюванні С. МакКоннел-Джінет: *як жінки та чоловіки говорять та як говорять про них*, дає змогу розглянути, по-перше, проблему впливу гендерної мовної особистості перекладача на процес перекладу, а також на його кінцевий результат; по-друге, проблему адекватності в реалізації гендерних стереотипів та гендерно маркованих одиниць (гендерних метафор, персоніфікацій) (О. Бурукіна, А. Вандишева, С. Охотнікова).

Дослідники пропонують поширити структуру мовної особистості лінгвогендерним складником (термін А. Фоміна), який так само, як когнітивний, комунікативний та емотивний, є її важливим компонентом. Це пояснюють тим, що

людина, соціалізуючись, засвоює гендерні стереотипи та ролі, що зі свого боку сприяє розвитку статево специфічних напрямів пізнання реальності та способів її лінгвалізації (Ю. Альошина, О. Вороніна, О. Горошко, О. Єсперсен, А. Кириліна, М. Кремер, О. Козачишина, Л. Ставицька, С. Ромен, А. Фомін). Відповідно до своєї статевої належності та прийняття чи неприйняття її навколишніми, людина застосовує певну стратегію поведінки, також і мовленнєву, що виявляється в дискурсі. Через це Л. Ставицька зазначає, що текст має відбиток гендерних ознак мовної КС автора через своєрідне світовідчуття, якому відповідає набір психологічних особливостей, що, інтегруючи універсальні й національно специфічні ознаки, виявляють особливості номінативної і комунікативної діяльності обох статей. Відповідно, гендер є укоріненим у структурі мовної особистості та виявляється не лише у всіх рівнях текстової структури, але також може стати причиною виникнення статево-специфічних маркерів у перекладі (М. Кремер, С. Ромен).

Гендерний складник мовної особистості автора в ХТ виявляється: 1) у вигляді гендерної ієрархії, яка вибудовує багаторівневу структуру відносин, ініційованих відповідно до індивідуальних і суспільних уявлень про фемінність / маскуліність; 2) у гендерній парадигмі, реалізованій у мовних засобах, які об'єднують використання певних тематичних груп, підвищення чи зниження частотності вживання окремих одиниць, індивідуально-авторські засоби (А. Вандишева, С. Охотнікова, З. Попова, І. Стернін).

З огляду на це перекладачеві потрібно розплутати гендерну інтригу, адекватно реалізуючи образи мовою перекладу, не порушуючи структури та гендерного характеру ХТ і стилю автора. Це визначає доцільність детального розгляду складників, що підлягають відтворенню іншою мовою. Так, аналіз наявних досліджень щодо закономірностей побудови тексту логічно підводить до ідеї системності, яка має бути збережена в перекладі (В. Коптілов).

Напрямом, що об'єднує всі вимоги, визначальні для адекватного перекладу, є концептуальний аналіз. Його значимість пояснюється здатністю інтегрувати одиниці семантичного, когнітивного й прагматичного рівнів, розглядаючи семіотичні компоненти у зв'язку з текстовим цілим. Це підтверджує доцільність застосування концептуального аналізу в теорії та практиці художнього перекладу, оскільки реалізації підлягають не вербальні форми, а ідейно-образна структура першотвору, концепти, що стоять за нею (С. Засекін, В. Коптілов, А. Науменко).

У сучасній когнітивній науці існує безліч підходів, які наголошують на певних рисах концепту. На нашу думку, релевантним для перекладу ХТ є визначення, запропоноване О. Левченко: «Культурно значимий концепт – одиниця ментального рівня, яка в певній системі (художній КС – *уточнення наше* – Т.Б.) виконує роль стрижневого елемента» та є сукупністю вербалізованих і невербалізованих образів предметів та ситуацій, що утворюють концептосферу людини (у тому числі її гендерний складник).

У межах ХТ виокремлюють низку концептів, однак найяскравіше гендерна належність мовної особистості автора віддзеркалюється в тій майстерності характеротворення, яка дозволяє побачити відмінне у творчості жінки та чоловіка (О. Дорош). Художні характери, об'єднуючись, презентують один із найважливіших

текстових концептів – ЛЮДИНУ – з його гендерними відповідниками ЖІНКА та ЧОЛОВІК. Аналізуючи принципи представлення жіночих та чоловічих образів у перекладах, науковці окреслюють існування явища «конфлікту чи боротьби статей» (термін І. Штефан), сутність якого полягає в тому, що тлумачі асоціюють себе з головними героями чоловічої статі, у той час, як перекладачки ототожнюють себе з представницями слабкої статі (О. Бурукіна, В. Траїліна, І. Штефан).

Глобально причина виникнення конфлікту статей зумовлена існуванням культурних стереотипів фемінності й маскулінності та позитивним і негативним ставленням до традиційно «типових» чи «атипових» рис характеру й поведінки окремих людей (С. Фіске, Е. Кадді, П. Глік, Дж. Ксу). Оцінювання відбувається за параметрами «сердечність / щирість» і «компетентність» та має два шляхи розвитку: гіпотеза соціальної та гендерної ієрархії припускає, що виокремлення зі своєї групи може сприйматися: 1) як свідчення високого професіоналізму, влади та високого статусу; 2) як показник низького рівня компетентності, безпорадності та низького статусу. Поєднання цих параметрів зумовлює виникнення різних стереотипів, які підсилюються характером емоції щодо зображуваної особи. З-поміж них уже зазначені дослідники виокремлюють основні, в яких одна з характеристик має найбільшу, а інша, відповідно, – найнижчу форму вияву: 1) опікунське зображення (тих вихідців з групи, які не здатні створювати конкуренцію основній масі. Таким ставленням відзначаються жінки «традиційного» типу – домогосподарки, душевні, однак некомпетентні); 2) зздрісне представлення (осіб, які досягли успіху (висока компетентність), однак не зважають на інших (низький рівень душевних рис); до цієї групи належать феміністки, які є професіоналами, проте не відзначаються душевною теплотою. Також розмежовують додаткові стереотипи, де обидві характеристики мають однаковий ступінь вияву: 3) захоплення зображуваною особою, яка відзначається кваліфікованістю та душевністю; 4) презирливе ставлення, якщо особа має низькі показники.

Теорія конфлікту статей, ґрунтуючись на стереотипах сприйняття, стверджує, що автор як гендерна мовна особистість має гендерно-специфічну КС і створює систему образів, реалізуючи уявлення соціуму про узагальнені типи жінок та чоловіків та власне ставлення до них, осмислюючи їх у своїй гендерно-маркованій свідомості. Перекладач, який також є гендерною мовною особистістю з власною гендерною КС, якщо його стаття відрізняється від статі автора, ознайомлюється з результатом вторинного опосередкування дійсності, гендерно-маркованим текстом оригіналу. У процесі перекладу відбувається третє опосередкування, що може спричинити вербалізацію гендерно-специфічних рис перекладача, а це, зі свого боку, спричиняє порушення системи гендерної ієрархії, тобто перекладачеві може не вдатися відтворити художні характери достатньо фемінно чи маскулінно через надто сильну акцентуалізацію чи приглушення окремих рис, що є не стільки наслідком культурних відмінностей, скільки зумовлено його мовною особистістю.

Концептуальний аналіз ХТ ставить за мету реконструювати складники гендерної ієрархії та досягти адекватності в процесі реалізації основних концептів у тексті перекладу.

Другий розділ «Об'єктивація гендерного компонента ЖІНКА та ЧОЛОВІК в оригіналі й перекладах (на матеріалі романів М. Мітчел «Gone with the Wind» та Дж. Голсуорсі «The Forsyte Saga»)» присвячений компаративному аналізу оригінальних та перекладних текстів щодо виявлення особливостей реалізації концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК. Гендерний підхід до перекладознавчого аналізу способів утілення вимагає розглянути концепти за параметрами фемінності та маскулінності, відповідності чи невідповідності стереотипним уявленням про риси, властиві обом статям. Важливу роль у створенні цих концептів відіграють, по-перше, гендерна парадигма ХТ; по-друге, ідейно-образна інформація, яка дозволяє дослідити авторський задум стосовно реалізації персонажів у творі. Для порівняння у текстах романів М. Мітчел і Дж. Голсуорсі обрано фемінні жіночі образи М. Вілкс та І. Голсуорсі (динамічний персонаж), фемінні чоловічі характери Е. Вілкса та Ф. Босіні, а також маскулінні жіночі – С. О'Гара і Дж. Форсайт та чоловічі – Р. Батлера та С. Форсайта.

У романах обох письменників для реалізації концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК використано однаковий ряд основних гендерних кластерів (*ідеал жінки та чоловіка: походження, зовнішність, вишуканість, моральні якості, емотивні та інтелектуальні характеристики; суспільно-значима діяльність*), відмінності полягають у підкресленні важливості окремих з них для певного образу. Так, для представниць слабкої статі в романі «Gone with the Wind» вагомими є *моральні якості*, у той час як у «The Forsyte Saga» ідеальні жінки мають бути *вишуканими та витонченими*. Ці характеристики водночас з наявністю *ділових рис* є визначальними також для чоловіків.

У вторинних текстах спостерігаються суттєві зсуви на семантичному та прагматичному рівнях, а також на рівні образу.

По-перше, у результаті змін на семантичному рівні перекладачі деталізують чи поширюють окремі концептуальні ознаки. Так, у процесі реалізації жіночих образів у романі М. Мітчел підкластер «Моральні ознаки» деталізується семою *наївність (наивно)* у перекладах Т. Озерської та Т. Кудрявцевої: *If simpering, coquetry or empty-headedness would attract him, she would gladly play the flirt and be more empty-headed than even Cathleen Calvert* (М. Мітчел) – *Если жеманством и наивно-глупым кокетством можно его привлечь, то, пожалуйста, она прикинется такой пустоголовой кокеткой, что даст сто очков вперед даже этой безмозглой Кэтлин Калверт* (Т. Озерська та Т. Кудрявцева), а підкластер «Інтелектуальні здібності» уточнюється семами *відсутність знань та досвіду* у Р. Доценка (*зелене дівчисько, наївна, простачка, дитятко*); у М. Бехайм-Шварцбаха (*unwissend, unerfahrenes Ding, Gans, Gänschen*). У перекладі німецькою мовою роману Дж. Голсуорсі Ю. Шльосер деталізує цей підкластер за допомогою семи *легковажність (flott)*. Реалізуючи чоловічі образи, Н. Волжина поширює ряди «Відсутність здорового глузду чи розумових здібностей, повільність сприйняття» (*простой*) та «Відсутність досвіду, знань, непоінформованість» (*не имеет ни малейшего представления*).

По-друге, перекладачі додають семантичні ознаки відсутні у вихідному тексті або замінюють їх одиницями з іншого кластера: зображення жінки в М. Бехайм-Шварцбаха – «Терплячість і лагідність» (*Lamm, liebes Ding*), у Р. Доценка – «Плаксивість» (*рюмса*) і «Та, що викликає здивування» (*чудна*); зображення

чоловіка в М. Бехайм-Шварцбаха та Т. Озерської й Т. Кудрявцевої – «Втрата здорового глузду» (відповідно *verrückt* та *сойти с ума*), у М. Бехайма-Шварцбаха – «Досконалість» (*ganz*) та «Досвідченість» (*gewitzt*), у О. Тереха та Н. Волжиної – «Елегантність» (*элегантна, эlegantная*), у Н. Волжиної – «Говірка» (*трещотка*) для жіночих та «Талановитість» (*талантливый*) у процесі створення чоловічого образу.

По-третє, спостерігається невідтворення окремих концептуальних ознак на прикладі чоловічих образів у перекладах роману М. Мітчел "Gone with the Wind" («Вишуканість» та «Моральні якості»).

По-четверте, за допомогою підміни однієї лексеми іншою в межах кластера перекладачі підсилюють або послаблюють образ (ідеалізація фемінної жінки, посилення фемінного чоловіка та ототожнення його з маскуліною жінкою у романі М. Мітчел. Порівняйте варіанти перекладу одиниці *rage*:

- фемінна жінка: *...a posture she would never have assumed had not rage possessed her to the point of forgetting proprieties* (М. Мітчел) – *...eine Stellung, die sie nie eingenommen hätte, hätte nicht ihr Zorn sie alle Schicklichkeit vergessen lassen* (М. Бехайм-Шварцбах) – *...вона нізащо не прибрала б такої надто сміливої пози, якби не крайнє збудження* (Р. Доценко) – *...она бы никогда не приняла такой позы, если бы не забылась во гневе* (Т. Озерська, Т. Кудрявцева);

- фемінний чоловік: *Suddenly he shook her...as if in a mad rage at her – and at himself* (М. Мітчел) – *...schüttelte sie wie in wilder Wut über sie – und über sich selbst* (М. Бехайм-Шварцбах) – *Раптом він шарпонує її... наче лють охопила його і на неї, і на самого себе* (Р. Доценко) – *...и продолжал трясти, точно вдруг обезумел от ярости на нее – и на себя* (Т. Озерська, Т. Кудрявцева);

- маскуліна жінка: *And then her rage broke, the same rage that drove Gerald to murder ...* (М. Мітчел) – *Und dann brach ihre Wut los, die gleiche Wut, die Gerald zum Mord getrieben hatte...* (М. Бехайм-Шварцбах) – *І нараз лють спалахнула в душі у Скарлет, та сама невтримна лють, що штовхнула Джеральда на вбивство* (Р. Доценко) – *Ярость закипела в ее крови – все то неустовое, что толкнуло Джеральда на убийство* (Т. Озерська, Т. Кудрявцева).

У романі Дж. Голсуорсі на прикладі емотивної сфери також спостерігається посилення рухомих (динамічних) образів:

- фемінна жінка: *She was brushing her hair, and turned to him with strange fierceness* (Дж. Голсуорсі) – *Айріні розчісувала коси; вона повернулася до нього на диво люта* (О. Терех) – *Ирэн расчёсывала волосы; она посмотрела на него с какой-то непонятной яростью* (Н. Волжина);

- фемінний чоловік (відтворення лексеми *passion*): *...a face white with passion* (Дж. Голсуорсі) – *...Gesicht weiss vor Zorn* (Ю. Шльосер) – *Обличчя бліде від люті* (О. Терех) – *...побелевшее от ярости лицо* (Н. Волжина). У той час, як маскуліний чоловік, чия емотивна сфера описується синонімічною до лексеми *passion* одиницею *irritation*, представлений у перекладах слабкішими емотемами: *Characteristically, his irritation turned not against Irene but against Soames* (Дж. Голсуорсі) – *Цікаво відзначити, що Джоліанів гнів спрямовувався не на Айріні, а на Сомса* (О. Терех) – *Но характерная вещь: его раздражение было направлено не*

проти Ирэн, а проти Сомса (Н. Волжина).

Саме зміни на прагматичному рівні (емоційне, оцінне, стилістичне забарвлення) в процесі реалізації гендерних кластерів дозволяють виявити визначальні відмінності у відтворенні жіночих та чоловічих образів, нетипових та невластивих їм рис за умови еквівалентності на семантичному рівні. Зокрема, цікавою є тенденція до м'якшого, толерантнішого зображення жіночої нерозумності порівняно з чоловічою на прикладі реалізації однакових лексем у вторинних текстах: у М. Мітчел для образу жінки – *stupid – dumt – дурна – глупа*, для образу чоловіка – *stupid – dumt – йолоп – глуп*; у Дж. Голсуорсі для образу жінки – *foolish – törricht – вчинити дурниці – наделаєт ошибок*, для образу чоловіка – *fool – Tölpel, Dumtkopf – дурень – неотёсанный дурак*.

Відтворюючи інтелектуальні здібності дівчини, яка дотримувалася правил пристойності, перекладачі вживають лексеми з позитивною конотацією: *clever – klug – молодець* (розм.), *розумна – умная*. В інших випадках наявність інтелекту маскулінної жінки представлено конотативно забарвленими одиницями: *dab – Fuchs* (перен. знев.) – *проноза* (розм., знев.) – *дока* (розм.); *humbug – Schaumschlägerin* (розм.) – *шельма* (розм., знев.) – відсутній семантичний еквівалент у перекладі російською мовою. Інтелектуальна сфера маскулінної жінки в перекладах роману М. Мітчел реалізується одиницями з негативною конотацією – *smart – dreist, gerissen* (розм., знев.) – *спритнюга, спритнячка* (розм., знев.) – *шустра, ловкая* (розм.): *She's too smart for her own good; You're a smart girl* (М. Мітчел) – *Sie ist reichlich dreist; du bist ein gerissenes Mädchen* (М. Бехайм-Шварцбах) – *Надто вона велика спритнюга; Ви спритнячка* (Р. Доценко) – *Слишком она шустра; Вы – женщина ловкая* (Т. Озерська, Т. Кудрявцева). Окреслюючи чоловічі здібності, перекладачі вживають стилістично нейтральні лексеми: *Will's smart, He was so smart* (М. Мітчел) – *Will ist ein schlauer Bursche, Er hatte einen so scharfen Blick* (М. Бехайм-Шварцбах) – *Вілл – хитрук, Адже Ешлі такий розумний* (Р. Доценко) – *Уилл – шустрий малый, Эшли такой умный* (Т. Озерська, Т. Кудрявцева).

Отже, за допомогою додавання, поширення чи вилучення окремих семантичних ознак, а також конотаційного зсуву (негативного забарвлення зокрема) перекладачам вдається посилити або послабити окремі риси, характерні чи нетипові для усталених уявлень про бажане та небажане у концептах ЖІНКА і ЧОЛОВІК. Найбільше відмінностей у перекладацьких стратегіях помічено у відтворенні атипового жіночого характеру (маскулінного образу).

Третій розділ «Семіотичні засоби репрезентації гендерних компонентів концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК у первинних і вторинних текстах» розглядає лексичні й граматичні особливості досліджуваних текстів, а також гендерно зумовлені підходи до відтворення засобів образності як утілення гендерної мовної особистості перекладача. Основним завданням є перевірити валідність стереотипів щодо гендерної мовленнєвої поведінки мовної особистості тлумача і підтвердити або спростувати той факт, що відхилення, які виникають у текстах перекладів у процесі реалізації категорії «гендер» на семіотичному рівні, є статево детермінованими.

Розгляд специфіки мовленнєвої діяльності мовної особистості жінок та чоловіків, яка виявляється на різних мовних рівнях (усього проаналізовано 3888 пар

відповідників), підтвердив стереотип про характерність для мовлення чоловіків стилістично забарвленої лексики: розмовної (порівнюючи тексти оригіналів М. Мітчел (1,83% для реалізації жіночих образів та 3,9% – для чоловічих) і Дж. Голсуорсі (відповідно 5,6% та 5,61%), а також перекладів німецькою мовою М. Бехайма-Шварцбаха (17,7% і 11,92%) і Ю. Шльосер (10,3% та 9,4 %); архаїзмів (переклади німецькою М. Бехайм-Шварцбаха (1,92% та 3,7%) та українською мовою Р. Доценка (3,79% та 0%) і діалектизмів (Р. Доценко). Уживання інших типів лексичних одиниць коливається і залежить від образу та окремих кластерів (інтелектуальні риси, правила поведінки, моральність, аморальність). Це стосується зниженої, зневажливої і лайливої лексики, що властива перекладам, виконаним не лише чоловіками, а й жінками.

Аналіз використання типів зв'язків (парадигматика, синтагматика); технік (об'єктивізація, профілізація, версифікація) і прийомів (лексичний, синтаксичний, фразеологічний; паремійний, синонімічний, метафоричний; паралінгвальний) для створення концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК не дозволяє говорити про їхню детермінованість та залежність від гендеру перекладачів. Уживання частин мови в реалізації образів також зумовлюється свідомим вибором автора і тлумача та виконує важливу комунікативну функцію у ХТ, оскільки залежить від зображуваного образу. Фемінні жінки омовлюються іменниковими та прикметниковими формами, а, вживаючи дієслова, перекладачі надають перевагу пасивним і тим формам, що позначають стан спокою для досягнення ефекту статичності: *With old ladies you were sweet and guileless and appeared as simple minded as possible. With old gentlemen, a girl was pert and saucy and almost, but not quite, flirtatious...* (М. Мітчел) – *Mit alten Damen war man lieb und arglos und schlicht. Mit alten Herren mußte man schlagfertig und keck sein und schon fast ein wenig liebäugeln...* (уживання дієслова у М. Бехайм-Шварцбаха) – *У товаристві літніх пані треба бути лагідною, наївною і по змозі недалекою. У товаристві літніх добродіїв дівчина має бути загониста, грайлива і навіть у міру кокетлива...* (Р. Доценко) – *С пожилыми дамами надлежит быть кроткой, невинной и возможно более простодушной. С пожилыми джентльменами нужно быть задорной, шаловливой и даже кокетливой – в меру, конечно* (Т. Озерська, Т. Кудрявцева).

Описи маскулінних жінок і чоловіків характеризуються дієслівним полем (переміщення, зміна стану), значною кількістю прислівників та прикметників, за допомогою чого підсилюється образ: *Like some mother beast on the watch over her young, her little quick figure never stood still in that room, but wandered from wall to wall, from window to door, fingering now one thing, now another* (Дж. Голсуорсі) – *Wie eine Tiermutter, die über ihre Jungen wacht, stand ihre kleine, flinke Gestalt keinen Augenblick still in diesem Zimmer, sondern wanderte von Wand zu Wand, von Fenster zu Fenster und betastet bald dies, bald jenes* (Ю. Шльосер) – *Неначе самиця, що стереже своїх малят, Джун не могла всидіти на місці; маленька, жвава, вона без перестанку ходила туди й сюди по кімнаті – від стіни до стіни, від вікна до дверей, брала в руки то одну річ, то іншу* (О. Терех) (поширення речення завдяки додаванню без перестанку, *туди й сюди*). – *Словно самка зверя, охраняющая свой выводок, –*

маленькая, проворная, – она ни минуты не стояла на месте, ходила – от стены к стене, от окна к двери, притрагивалась то к одной, то к другой вещи (Н. Волжина).

Дослідження вживання зменшувальних і пестливих форм іменників та прикметників, що вважається визначальною рисою жіночого мовлення, показало, що ця характеристика властива представникам обох статей у процесі реалізації образів, однак найчастіше трапляється у висловлюваннях перекладачок: 6,9% у Т. Озерської, Т. Кудрявцевої до 5,52% у Р. Доценка та 2,2% у М. Бехайм-Шварцбаха; 2,2% у Н. Волжиної, М. Лоріє та М. Богословської-Бобрової до 1,8% у О. Тереха.

Реалізація зоотропів мовами, які мають високий ступінь морфологічної вираженості родової ознаки – граматичного роду (зокрема німецькою, українською та російською), ставить завдання не лише адекватно реалізувати оригінальні метафори, але й адаптувати їх до рідної мови, зберігаючи в тексті перекладу принцип гендерної ієрархії, тобто застосувати лінгвогендерну культурну адаптацію. Вона полягає в тому, що жінки мають бути фемінними, а чоловіки – маскулініними. Так перекладачі повинні віднайти компроміс між статтю зображуваного та родом ужитих лексем (О. Бурукіна).

На прийняття рішень у перекладах визначальний вплив має суб'єктивний фактор, а відповідно, і гендерний компонент мовної особистості (А. Вандишева), тому традиційні прийоми відтворення (метафоричний переклад, генералізація, конкретизація, смисловий розвиток, реметафоризація, деметафоризація) поширюються низкою додаткових заходів у структурі лексико-граматичних трансформацій, спрямованих на досягнення ефекту певної статі. У перекладах романів М. Мітчел та Дж. Голсуорсі використано такі прийоми: 1) вибір відповідної одиниці з гендерних пар: *Katze-Kater, Ziege – Ziegenbock* (М. Бехайм-Шварцбах); *кішка, кицька – кіт, котячий; конячка – кінь, коза – цап, оса – шершині* (Р. Доценко, О. Терех); *кошка – кот, коза – козел, гончая – пес* (Т. Озерська, Т. Кудрявцева, К. Діденко, Н. Волжина, М. Лоріє), *лошадь – конь* (К. Діденко); 2) розрізнення за допомогою гендерних маркерів-флексій – зменшувальних та пестливих форм (або як доповнення до першого підпункту): *Vögelchen – Vogel* (М. Бехайм-Шварцбах); *пташеня, пташка, конячка, звірята* (Р. Доценко), *лошадка – лошадь, птичка* (Т. Озерська, Т. Кудрявцева); *птичка, лисичка* (К. Діденко); 3) граматичні зміни (гендерна синонімія, антонімія, метод слайду): *a tulle* (М. Мітчел) – *мулиця* (Р. Доценко), *a wren* (М. Мітчел) – *горобчикка* (Р. Доценко); 4) вибір різних мовних одиниць (різниця в семантичному компоненті) для відтворення спільної семи для конструювання образів жінок та чоловіків: *Katze – Löwe, Esel – Maultier* (М. Бехайм-Шварцбах), *звірята – худобина, хижо; мов з голодного краю – як кабани відгодовані* (Р. Доценко); *зверьки – хищное; мешок с трухой – неповоротливый, еле поворачивался, (изображаете из себя) бог знает что – лошадь* (Т. Озерська та Т. Кудрявцева); *лисички – животное* (К. Діденко).

Отримані результати дозволяють констатувати вагомість морфолого-дериваційних факторів у процесі відтворення авторської інтенції на представлення концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК: використання різних частин мови для зображення певного типу образу (статичність – іменники, дієслова стану; агентивність – велика кількість прислівників, дієслова руху, зміни стану; жіночий образ: питома частка

зменшувальних форм іменників та прикметників), недотримання яких спричинить втрату ідейно-образної інформації та порушення в гендерній ієрархії ХТ.

Перспективним нам видається детальніше дослідження категорії «гендер» у її виявах на семіотичному рівні, у так званій гендерній парадигмі, що дозволить розглянути граматичні особливості вторинних текстів та своєрідність гендерно-зумовлених підходів до відтворення засобів образності, пов'язавши їх з соціальною статтю тлумача, що сприятиме всебічному аналізу ХТ на різних етапах у художньому перекладі.

ВИСНОВКИ

ХТ є складним утворенням, який, втілюючи різні рівні, ставить перед перекладачем непросте завдання – відтворити усі складові для збереження ідейно-образної інформації та досягнення адекватності. Напрямом, що об'єднує всі вимоги, визначальні для адекватного перекладу, є концептуальний аналіз, який інтегрує одиниці семантичного, когнітивного й прагматичного рівнів, розглядаючи семіотичні компоненти у зв'язку з текстовим цілим. Це підтверджує доцільність інтегрування концептуального аналізу в теорію та практику художнього перекладу, оскільки реалізації підлягають не вербальні форми, а концепти, що стоять за нею.

Специфіка мовленнєвої діяльності мовної особистості виявляється на різних мовних рівнях у вигляді «гендерної ієрархії» твору, створеної концептами ЖІНКА та ЧОЛОВІК, які поєднують культурно зумовлені уявлення про фемінність та маскуліність, опрацьовані у свідомості автора. На семіотичному рівні гендерлект реалізується у так званій гендерній парадигмі: а) у мовних засобах; зокрема використанні певних тематичних груп мовних одиниць, підвищенні чи зниженні частотності вживання окремих одиниць та їхніх груп, індивідуально-авторських мовних засобах; б) в індивідуальному використанні стилістичних засобів (системі тропів).

Розгляд гендерних кластерів (*ідеал жінки та чоловіка: походження, зовнішність, вишуканість, моральні якості, емотивні та інтелектуальні характеристики; суспільно-значима діяльність*) дозволяє зробити висновок, що перекладач свідомо чи підсвідомо може змінювати авторську гендерну парадигму. Це відбувається тому, що для створення образів типових жінок і чоловіків автор використовує специфічні уявлення про ідеал та антиідеал представників обох статей, упроваджуючи культурно-детерміновані стереотипи щодо типових рис характеру й поведінки, пропущені через власну свідомість. На до- та перекладацькому етапах перекладач опрацьовує жіночі та чоловічі образи у власній свідомості, формуючи певне ставлення (захоплення, співчуття, заздрощі, презирство), й у процесі відтворення приміряє їх до гендерних стереотипів власного народу, додаючи особистісно-детерміновані додаткові нашарування, що врешті-решт спричиняє зміну вихідного образу.

Дослідження лексико-граматичних особливостей текстів оригіналів та перекладів підтвердило валідність стереотипів про те, що мовленню чоловіків властива міжстильова лексика: розмовна (у процесі зіставлення текстів оригіналів

М. Мітчел та Дж. Голсуорсі, а також перекладів німецькою мовою М. Бехайм-Шварцбаха та Ю. Шльосер), архаїзми (переклади німецькою М. Бехайм-Шварцбаха та українською мовою Р. Доценка); діалектизми (Р. Доценка). Аналіз уживання інших типів лексичних одиниць засвідчує, що результати коливаються та залежать від реалізації образу (жінки чи чоловіка) й окремих концептуальних ознак (інтелектуальні риси, правила поведінки, моральність, аморальність). Це стосується, зокрема, зниженої, зневажливої та лайливої лексики, що властива не лише чоловічим, а й жіночим перекладам.

Використання типів зв'язків також не можемо вважати статеві відмінними та визначальними. Вживання окремих частин мови для реалізації образів зумовлюється свідомим вибором мовної особистості автора та тлумача й виконує важливу комунікативну функцію у творі. У ХТ реалізується усвідомлений ретельний підбір мовних засобів характеристики персонажа, а організація мовного матеріалу описів та його використання у творі залежать від конкретної мети письменника, яка тісно пов'язана із сутністю образу дійової особи. Саме авторська інтенція визначає лексичні, морфологічні та синтаксичні особливості репрезентації образів у творі: загальностильова та міжстильова лексика, частотність уживання окремих частин мови, активних зменшено-пестливих форм найчастіше пов'язані з образом, аніж пояснюються соціальною статтю перекладача. Превалювання якої-небудь частини мови в оригіналі та перекладах залежить від образу, що змальовується. Так, традиційні (фемінні) жінки омовлюються за допомогою іменникових та прикметникових форм, а при вживанні дієслів перевага надається пасивним формам та тим видам, що передусім позначають стан спокою для досягнення ефекту «статичності». Маскулінні жінки та чоловіки створюються дієслівним полем (переміщення, зміна стану), значною кількістю прислівників і прикметників, за допомогою чого досягається ефект підсилення образу.

Гендерний підхід до перекладознавчого аналізу способів втілення концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК вимагає їхнього розгляду в системі основних гендерних кластерів, чиї складові створюють і розрізняють параметри фемінність і маскулінність, які відображають існуючі стереотипні уявлення про типові чи атипові риси, властиві обом статям.

У процесі відтворення окремих образів у вторинних текстах спостерігаються суттєві зсуви на семантичному та прагматичному рівнях, а також на рівні образу. У результаті змін на семантичному рівні перекладачі, по-перше, деталізують чи поширюють окремі концептуальні ознаки; по-друге, додають семантичні ознаки, відсутні у вихідному тексті, або замінюють їх одиницями з іншого кластеру; по-третє, спостерігається невідтворення окремих концептуальних ознак; по-четверте, за допомогою підміни однієї мовної одиниці іншою в межах однієї концептуальної ознаки чи кластера перекладачам вдається посилити чи послабити зображуваний образ (ідеалізація фемінної жінки, посилення фемінного чоловіка та ототожнення його з маскулінною жінкою в романі М. Мітчел, а також посилення рухомих (динамічних) образів фемінних жінки та чоловіка на прикладі емотивної сфери у романі Дж. Голсуорсі).

Зміни на прагматичному рівні (емоційне, оцінне, стилістичне забарвлення) у процесі перекладу тлумачами основних гендерних кластерів дозволяють виявити

відмінності у відтворенні жіночих та чоловічих образів, нетипових і невластивих їм рис, за умови еквівалентності на семантичному рівні (реалізація інтелектуальної сфери та аморальності).

Отже, за допомогою додавання, поширення чи вилучення окремих семантичних ознак, а також конотаційного зсуву (негативного забарвлення зокрема) перекладачам вдасться посилити чи послабити окремі риси, характерні чи нетипові для усталених уявлень про бажане і небажане. Найбільше відмінностей у перекладацьких стратегіях помічено в реалізації атипового жіночого характеру, а саме маскулінного образу. Такі результати доводять потребу проведення аналізу способів реалізації понять ФЕМІННІСТЬ і МАСКУЛІННІСТЬ для створення концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК у тексті оригіналу з метою адекватного його відтворення у перекладах.

Отримані результати щодо реалізації концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК у художньому тексті доводять потребу розглядати категорію «гендер» комплексно, досліджувати гендерну парадигму як спосіб створення гендерної ієрархії у творі, що дозволить розглянути граматичні особливості вторинних текстів та своєрідність гендерно-зумовлених підходів до відтворення засобів образності, пов'язавши їх з соціальною статтю тлумача, а це сприятиме всебічному аналізу ХТ на різних етапах у художньому перекладі та зменшить ступінь вербалізації мовної особистості перекладача. Проведений аналіз також вказує на необхідність подальшого активного вивчення питань реалізації гендеру у інших жанрах літератури.

Основні положення дисертації викладені у наступних статтях:

1. Бідна Т. О. Відтворення біологічної метафори статі (на матеріалі чоловічих характерів у перекладах роману М. Мітчел «Gone with the Wind» / Т. О. Бідна // Наукові записки. Випуск 89 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство) : У 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – Ч. 5. – С. 126-129.

2. Бідна Т. О. Відтворення евфемізмів на позначення концепту ЖІНКА у перекладах роману М. Мітчел «Gone with the Wind» (гендерний аспект) / Т. Бідна // Мовні і концептуальні картини світу: збірник наукових праць. – Випуск 26. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2009. – Ч. 1. – С. 74-79.

3. Бідна Т. Відтворення засобів на позначення антиідеалу концепту ЖІНКА в оригіналі та перекладах роману Дж. Голсуорсі «The Forsyte Saga» німецькою, українською й російською мовами / Т. Бідна // Українське мовознавство : Міжвідомчий науковий збірник. – Випуск 41 / 1. – К., 2011. – С. 16 – 19.

4. Бідна Т. О. Відтворення мовних одиниць на позначення гніву (на матеріалі жіночих характерів у перекладах роману М. Мітчел «Gone with the Wind») / Т. О. Бідна // Наукові записки. – Випуск 81 (4). – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – Ч. 4. – С. 233-238.

5. Бідна Т. О. Гендерні стереотипи та способи імітації жіночого мовлення в художньому тексті / Т. О. Бідна // Наукові записки. – Випуск 73 (2). – Серія :

Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. – Ч. 2. – С. 86-92.

6. Бідна Т. О. Дієслівне поле концепту ЖІНКА в оригіналі та перекладах роману М. Мітчел «Gone With The Wind» / Т. О. Бідна // Наукові записки. Випуск 75 (5). – Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – Ч. 5. – С. 101-106.

7. Бідна Т. О. Лексичні особливості вторинних текстів (на матеріалі перекладів романів М. Мітчел «Gone with the Wind» та Дж. Голсуорсі «The Forsyte Saga») / Т. О. Бідна // Наукові записки. – Випуск 95 (1). – Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Ч. 1. – С. 472-475.

8. Бідна Т. О. Мотиви античного міфу про Антея в оригіналі та перекладах роману М. Мітчел «Gone with the Wind» / Т. О. Бідна. – Львів. – Режим доступу : http://www.franko.lviv.ua/faculty/inomov.new/Foreign_Philology/Foreign_Philology/Foreign_Philology_122/articles/26bidna.pdf

9. Бідна Т. О. Особливості відтворення мовних одиниць на позначення ідеалу концепту ЖІНКА у перекладах роману М. Мітчел «Gone with the Wind» / Т. О. Бідна // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Серія : Міжмовна та міжкультурна комунікація. – Том 1. – К, 2011. – С. 148-161.

10. Бідна Т. О. Особливості відтворення мовних одиниць на позначення ідеалу концепту ЧОЛОВІК у перекладах роману М. Мітчел «Gone with the Wind» / Т. О. Бідна // Мовні і концептуальні картини світу: збірник наукових праць. – Випуск 24. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. – Ч. 1. – С. 57 – 63.

11. Бідна Т.О. Представлення інтелектуальних якостей жінки в оригіналі та перекладах роману М. Мітчел «Gone with the Wind» / Т. О. Бідна // «Актуальні проблеми германської філології» : Матеріали III Міжнародної наукової конференції, присвяченої 70-річчю від дня народження професора, доктора філологічних наук Левицького В. В. (10-12 квітня 2008 року). – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – С. 47-51.

12. Бідна Т. О. Представлення мовних одиниць на позначення гніву (на матеріалі жіночих та чоловічих характерів героїв з роману М. Мітчел «Gone with the Wind») / Т. О. Бідна // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Серія №9. Сучасні тенденції розвитку мов. – Випуск 3 : збірник наукових праць / за ред. А. В. Корольової. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 140-144.

13. Бідна Т. О. Прояви мовної особистості перекладача при відтворенні тропейчних засобів / Т. О. Бідна // Науковий вісник Херсонського державного університету : Серія «Лінгвістика». – Випуск 10. – Херсон, 2009. – С. 337-342.

14. Бідна Т. Репрезентація інтелектуальних здібностей жінок і чоловіків у перекладах роману Дж. Голсуорсі «The Forsyte Saga» німецькою, українською та російською мовами/ Т. О. Бідна // Науковий вісник Херсонського державного університету : Серія «Лінгвістика». – Випуск 14. – Херсон, 2011. – С. 167 – 171.

АНОТАЦІЯ

Бідна Т. О. Реалізація концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК в оригіналі та перекладах художнього тексту (на матеріалі перекладів романів М. Мітчел «Gone with the Wind» і Дж. Голсуорсі «The Forsyte Saga»). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 – перекладознавство. – Державний заклад «Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського МОНмолодьспорту України, Одеса, 2012.

Дослідження присвячене вивченню реалізації категорії «гендер» на прикладі концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК із засад перекладознавства. Проведення комплексного аналізу дозволило виокремити гендерні кластери концептів, суттєві для реалізації ідейно-образної структури художнього тексту. Гендер розглядається у двох ракурсах: гендерній ієрархії на прикладі типових і атипових фемінних і маскуліних характеристик та гендерній парадигмі художнього тексту, проаналізовано об'єктивізацію гендерного компонента концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК і семіотичні засоби їхньої реалізації у первинних і вторинних текстах, визначено ступінь омовлення гендерної мовної особистості перекладачів. З'ясовано залежність адекватного відтворення концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК від специфіки відтворюваного образу, його відповідності чи невідповідності гендерним стереотипним уявленням.

Ключові слова: категорія «гендер» у перекладі, гендерна парадигма, гендерна ієрархія художнього тексту, концептуальний аналіз, текстовий концепт, гендерний складник мовної особистості.

АННОТАЦИЯ

Бедная Т. А. Реализация концептов ЖЕНЩИНА и МУЖЧИНА в оригинале и переводах художественного текста (на материале романов М. Митчел «Gone with the Wind» и Дж. Голсуорси «The Forsyte Saga»). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.16 – переводоведение. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского» Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, Одесса, 2012.

Работа посвящена изучению категории «гендер» в переводе на примере реализации текстовых концептов ЖЕНЩИНА и МУЖЧИНА в ХТ. Языковая личность, проходя процесс социализации, находится под влиянием стереотипов о типично женском и мужском поведении и черт характера, что приводит к развитию гендерно детерминированных характеристик личности. Они проникают во все уровни языковой личности, объясняя появление нового, лингво-гендерного компонента. Наиболее эффективным методом изучения реализации гендерных особенностей в ХТ может считаться концептуальный анализ, который отличается способностью рассматривать семиотические компоненты в тесной взаимосвязи с текстовым целым. В структуре текста выделяют ряд концептов, главными из

которых считаются концепты ЖЕНЩИНА и МУЖЧИНА, поскольку все, что представлено в тексте, используется для наиболее полной характеристики персонажей. Таким образом, категория «гендер» реализуется в гендерной иерархии, многоуровневой структуре гендерных отношений, инициированных автором для создания образов согласно представлений о феминности и маскулинности, а также в гендерной парадигме, с помощью которой создается первая составляющая. Переводчик как гендерная языковая личность в процессе перевода привносит собственные характеристики, что приводит к вербализации гендерной составляющей его языковой личности во вторичном тексте, изменяя идейно-образную информацию оригинала.

Исследование проведено в два этапа: сначала рассматривается реализация концептов ЖЕНЩИНА и МУЖЧИНА с помощью гендерных кластеров в оригиналах и проводится сравнение с текстами перевода. Далее исследуются основные различия в принятых переводчиками решениях при реализации феминных и маскулинных образов в похожих ситуациях. Проведенный анализ позволяет утверждать, что с помощью добавления, расширения или исключения отдельных семантических характеристик, изменения коннотации переводчики усиливают или ослабляют отдельные черты, характерные или нехарактерные для женщин и мужчин согласно стереотипным представлениям о желаемом. Наибольшее количество отличий переводчиков замечено при переводе нетипичных образов маскулинных женщин, которые в переводах мужчин в большей мере описываются в негативном ракурсе.

На следующем этапе рассматриваются семиотические способы реализации категории «гендер» на примере лексических и грамматических особенностей исследуемых текстов, а также гендерно-обусловленных подходов к переводу средств образности. В результате этого только частично удалось подтвердить тот факт, что изменения на семиотическом уровне, возникающие в текстах переводов, являются гендерно-детерминированными (употребление разговорной лексики, архаизмов, диалектизмов, уменьшительно-ласкательных форм). В целом морфолого-деривационные факторы являются важными при реализации авторской интенции в процессе перевода концептов ЖЕНЩИНА и МУЖЧИНА, изменения которых приводят к потере идейно-образной информации и появлению сдвигов в гендерной иерархии текста.

Полученные результаты подтверждают необходимость рассматривать категорию «гендер» в художественном тексте комплексно, исследуя гендерную парадигму, как способ создания гендерной иерархии, что позволит избежать вербализации гендерлекта переводчика во вторичном тексте.

Ключевые слова: категория «гендер» в переводе, гендерная парадигма, гендерная иерархия художественного текста, концептуальный анализ, текстовый концепт, гендерный компонент языковой личности.

SUMMARY

Bidna T.O. Realization of concepts WOMAN and MAN in the original and translations of fiction texts (a study based on the novels «Gone with the Wind» by M. Mitchell and «The Forsyte Saga» by J. Galsworthy). – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in philology, speciality 10.02.16 – Translation Studies. – The State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky” of the Ministry of Education and Science, Youth and Sport of Ukraine, Odesa, 2012.

The thesis deals with realization of gender category in the form of concepts WOMAN and MAN in the translations of fiction texts. Owing to conceptual analysis, gender is studied as a part of gender hierarchy created by typical and untypical feminine and masculine characters and a gender paradigm of a fiction text. The study investigates peculiarities of gender components verbalization and defines the semiotic means of their realization in source and target texts. The thesis highlights the degree of the translator’s visibility in the target text and compares main changes caused by the gender component of a linguistic personality of female and male translators. Results achieved prove the necessity of studying the gender category in a literary text in an integrated manner through analyzing gender paradigm and hierarchy. It will help avoid translators’ visibility in the target text and preserve the conceptual information of the original.

Keywords: category «gender» in translation, gender paradigm, gender hierarchy of a literary text, conceptual analysis, text concept, gender component of a linguistic personality.